

Муниципальное бюджетное образовательное учреждение
Средняя общеобразовательная школа с.Тоора-Хем им.Л.Б.Чадамба"
Тоджинского района

"Рассмотрено"

Руководитель МО

Чоор / Чоорунуй Б.В.

Протокол № _____ от

"31" августа 2023г.

"Согласовано"

Зам. по УВР

Аренима / Серенмаа Д.К.

"31" августа 2023г.

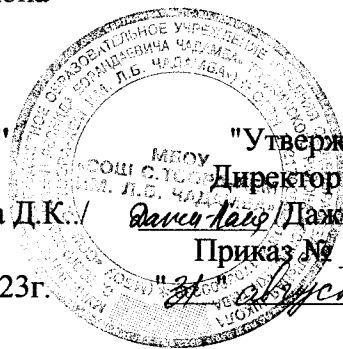
"Утверждено"

Директор школы

Дава Лам / Дава-Лама Л.А.

Приказ № 98 от

"31" августа 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПЕДАГОГОВ

по родному (тувинскому) языку

наименование учебного предмета (курса)

4 а. в. г. д класса

(уровень, степень образования)

2023-2024 учебный год

(срок реализации программы)

Ф.И.О. учителя (преподавателя), составившего рабочую учебную программу,

Торжу Анна Алексеевна - учитель начальных классов, высшая.

Байыр-оол Светлана Даваевна - учитель начальных классов, высшая

Самбуу Буяна Эресовна - учитель начальных классов, первая

Хомушку Чечек Сергеевна - учитель начальных классов

с.Тоора-Хем

2023 год

Тайылбыр бижик

Тыва дылдың ажылчын программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага Тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарына дүүштүр 1-4 класстарга А.К.Ойдан-оолдун, Э. Д. Ондарны, Н. Ч. Дамбанын 2008 чылда тургусканы программага даянып тургускан. 4-ку класска тыва дылды А.К. Ойдан-оолдун, А.М. Белек-Байырнын ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному-биле планнаттырган.

1-4 класстарга төрөөн дыл үстүкү класстарга өөренир литература эртемнериниң белеткел чадазы болбушаан, колдуунда-ла практиктиг сорулгаларны чедип алырынче угланган.

Эге класстарга тыва дылды өөредириниң **кол сорулгалары:**

1. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын, чаа чүвени билип алып чүткүл-сонуургалын сайзырадыр. Уругларны медреселдиг шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарына өөредир.
2. Оларга төрөөн дыл талазы - биле эге билиглерни бээри.
3. Уругларны ном ажыглаарына чаңчыктырар болгаш оларның дылга сонуургалын, номчулга болгаш бижилге - биле холбаштыр бойдушту, ниитилелдин амыдыралын хайгаараарына үндезилээш, өөреникчилерни материалистиг үзел – бодал – биле чепсеглээри.
4. Уругларны мораль болгаш эстетика талазы – биле кижизидери:эки мөзү-шынарлыг, идепкейлиг, күш-ажылга ынак,хүлээнген херээнге харысалгалыг хамаатылар болурунга, таварышкан беогелерни бот-миннип ажып эртери.
5. Өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, дөңнөп, түңнөп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарына өөреникчилерни таныштырары.

Тыва дылда 4кү класстың календарьлыг планы бүдүн өөредилге чылында **68 шакты, неделяда 2 шакты** тургузуп турар:

Өөредилге планы дараазында номнар болгаш методиктиг сүмелерни ажыглаарын сүмелээн. 1-4 класстарга уругларның билиин хынаары – биле А. А. Алдын – оолдун «Эдертиглер болгаш диктантылар чыындызы», А.А. Алдын-оол «Диктантылар чыындызы» дөрт чылдыг эге школаның 1-4 класстарына Кызыл-2010ч.

Өөреникчилерниң билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарына кол негелделер

Өөреникчилер 4-кү классты дооскаш, дараазында билиглерни алган турар:

- сөстүн тургузуу: дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары; чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, эдеринчилер; домак кежигүннери:чугула (кол сөс, сөглөкчи) болгаш ийиги чергениң.

Өөреникчилерниң алган турар мергежилдери:

- шын бижилгезин өөренип алганы сөстерлиг 55-65 хире сөстүг сөзүглелди чараш холжүү-биле чазыг чокка дүжүрүп азы адап бээрге бижири, аңаа херек таварылгада улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры;

- фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстерни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап, сөстерде үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;

- сөстерни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарын ылгаары);

- чугаа кезектерин болгаш оларның грамматиктиг демдектерин (чүве адының санын, падежин, кылыг сөзүнүң үелерин) билири;

- домакта сөстерниң аозында харылзаазын тургузар, оларны сөс каттыжыышкыннарына чарар;

- домактарның бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылып: чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги черге кежигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар;
- коллективти-биле тургускан план ёзугаар 55-60 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.

Өөредилге материалын хувааганы

№ п/п	Болуктернин аттары	Шагы
1	Ийиги болгаш ушку класстарга ооренген чуулдерин катаптаары	11 ш
2	Домак	3
3	Созуглел	1
4	Чуве ады	10
5	Демдек ады	8
6	Сан ады	5
7	Ат орну	7
8	Кылыг созу	14
9	Наречие	2
10	Чыл тончузунде катаптаашкын	7
	Түңнел	68

Программаны тургузуп тура дараазында принциптерни сагаан:

1. Коммуникативтиг принцип. Уругларның тыва дылда аас-чугаазын харылзаалыг чугаага сайзыраңгай, тодаргай болуру-биле аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап билиринге өөредир.
2. Төрээн дылын шын, медреседиг ажыглап билиринин принциви.
3. Көргүзүг материалдарын ажыглаар принцип.
4. Дес-дараалашкаан барымдаалаар принцип.
5. Уругларның назы-харын барымдаалаан принцип.

Тыва дылда өөредилге программазын шиңгээттингенинин чижек түңнелдери.

Төрээн дылды өөренигинин түңнелинде өөреникчилер тыва дылды чон аразында харылзаажырының болгаш национал культуразының кол херексели деп медресеп билген турар ужурлуг. Ынчангаш уругларның төрээн дылынга эки хамаарылгазы, дылды шын, частырыг чок ажыглап билиринден хамааржыр. Тыва дыл уругларга өөредилгенин кол дозу база даап боданыышкынының, медресеп билиишкенинин, чогаадыкчы чоруун сайзырадырынга кол херексел болур.

Тыва дылды өөренип турар үеде өөреникчилер аас – биле болгаш бижимел харылзаалыг чугаага бодунуң чогаадыкчы чоруун ажыглап, херек медээ - дыңнадыгны, өөредилге даалгаларын күүседиринге янзы-бүрү номнардан(өөредилге номнары, энциклопедия, словарьлар, солун-сеткүүлдерден) тып өөренир.

Төрээн дылды өөренигинин түңнелинде өөреникчилернин чаа өөредилге материалын өөрениринге сонуургалы бедип, тыва дылды улаштыр бедик чадага өөрениринин дөзү болур.

Кижизидилге талазы-биле алырга, уруглар чугаа культуразының чурумунга, аас чугаазынга, төрээн дылынга хамаарылгазы чоннуң сагыш-сеткилинин бедик көдүрлүүшкүнүнүн херексели деп билип алыр ужурлуг.

4-кү классты доозуп тура тыва дылда программаны билип алганының планнаттыңан түнелдери.

Личностуг өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының эң-не кол херексели деп медереп билири
- өөредилгениң чедишкинниг болурунуң чылдагаанын тып билири;
 - Тыва дылды билири дээрге-ле национал культураның чоргааралы болур.
 - Кижилерниң угаан-бодалын болгаш сагыш-сетклин илередир дылдың аңгы-аңгы хевирлерин сайзырадып билири.
 - Чоннуң аас-чугаазының аялгаларынче кичээнгей салып билири.
 - Тыва дылга сонургалы бедип, ону хандыр өөренири болур.
 - Аас болгаш бижимел чугаага дылды кайы хире билирин боду хынап билири болур

Өөреникчилерге хевирлеттинер билиглер:

- Төрээн дылын камнап билир болгаш оон сайзыраарыңа бодунуң улуг-хуузун кириштирип турарын медереп билири.
- Тыва дылды эстетиктиг омур-хевирниң кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дөзү кылдыр шилип алыры болур.

Метапредметтиг

Регулятивтиг өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Кичээлде кандыг сорулга салдынганын билген турар.
- Кичээлдин сорулгаларыңа хамаарыштыр бодунуң кылыр уjurлуг ажылдарын планнап алыры.
- Мергежилгелер бодаарда кандыг аргалар ажыглаарын медерелдиг шилип алыр уjurлуг.
- Өөредилге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билир уjurлуг.
- Бодунуң болгаш эжиниң орфографтыг болгаш бижик демдектеринге кылган частырыгларын база боду бодун хынап билир уjurлуг.

өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- Башкы-биле демниг ажылдажышкын үезинде бердинген темага чаа сорулгаларны салып билири;
- Кылган ажылдарыңа болгаш ажыл үезинде бот хыналданы шын кылып турарын сайгарып, шинчилеп билири;
- Бодунуң ажылын планнап билири.

өөредиглиг

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- өөредилгеге херек билиглерни энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөредилге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Тыва дылда схемаларны, модельдерни, демдектерни ажыглап билири;
- Белен таблица, схемаларны, сөзүглелдерни долдуруп билири;
- Дылда үннерни, үжүктөрни, сөстүң кезектерин, домак кежигүннерин, бөдүүн домактарны тып, анализтеп, сайгарып, деннеп, бөлүктөп билири;
- План ёзугаар өөренген материалды бөлүктөп, түңнеп билири;
- Номчаан сөзүглелдеринден кол утка илередип турар домактарны тып билири;
- Сөстөрдө орфограммаларны тып билири.

өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- Херек билиглерни библиотекалардан, өөредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;

- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;
- Логиктиг угаап боданышыкынын аас болгаш бижимел чугаага шын тургузуп билири;
- Алган медээлерни критиктиг үнелеп билири.

Коммуникативтиг

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Чугааны диалог хевирин билири.
- Эжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин, эжинин үзел-бодалы-биле деңнештирип тургаш ниити түннел үндүрүп шыдаар ужурлуг.
- Өөреникчилер аразында сүмележип тургаш ниити түннелди үндүрүптери.
- Бодунуңүзел-бодалын илередип билири.
- Билдинмес чүүл бар болза, катап айтырып тургаш билип алыр аргалыг.
- Бот-боттарының аразында хынажып база кошкак өөренир эштеринге дуза кадып шыдаар ужурлуг.

өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- Салып алган сорулгаларын чедип алырда өске кижилерниңүзел – бодалдарын база дыңнап, үнелеп билири;
- Уруглар боттарының аразында дузалажып тургаш бот-боттарының аразында хыналданы шын чорудуп билири;
- Аас чугаага өөренип алган билиглери шын ажыглап билири;
- Эжинге дамчыдар херек медээни долү болгаш дес-дараалашкак кылдыр дамчыдып билири.

Тыва дылда чыл төнчүзүндө өөреникчилерниң билип алган турар ужурлуг билиглери.

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының эң-не кол херексели деп медереп билири.
- өөредилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- Сөстүң тургузуу: дазыл, чогаадылга өскертилге кожумактары;
- Чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, эдеринчилер;
- Домак кежигүннери: чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннери.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглери херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири;
- өөредилге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билер ужурлуг.
- өөредилгеге херек билиглери энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөредилге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Эжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин эжиниңүзел-бодалы-биле деңнештирип тургаш ниити түннел үндүрүп шыдаар ужурлуг.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири;
- Төрээн дылын камнап билер болгаш ооң сайзыраарынга бодуну үлүг-хуузун киириштирип турарын медереп билип, эстетиктиг омур-хевирниң кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дозу кылдыр шилип алыры болур.
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш бодунуң бодалдарын илередип билири;
- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;

Предметтиг.

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Шын бижилгезин өөренип алганы сөстөрлиг 45-50 хире сөстүг сөзүглелди чараш хол үжүү-биле чазыг чокка дүжүрүп азы адап бээрге бижири, аңаа херек таварылгаларда улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры.
- Фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстөрни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес үннери ылгап, сөстөрдө үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;
- Сөстөрни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарын ылгаар).
- Чугаа кезектерин болгаш оларның грамматиктиг демдектерин (чүве адының санын, падежин, кылыг сөзүнүңүелерин) билири;
- Домакта сөстөрниң аразында харылзаазын тургузар, оларны сөс каттыжыышкыннарынга чарар;
- Домактарның бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр: чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары.

- Тыва дылда синоним, антоним сөстөрни деңнеп тургаш тып билири;
- Бердинген сөстүң долу фонетиктиг сайгарылгазын кылып билири;
- Бодунуң кылган ажылын долузу-биле хынап, бодунга демдекти шын салып билири;
- Чогаадыг бижип тургаш бодунуңүзел-бодалын долузу- биле бодунуң сөстөри-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- Домакта сөстөрни аразында харылзаазын тып, оларны сөс каттыжыышкыннарынга чарып билири;
- Домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылып билири;
- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири.

Чогаадыкчы ажылдар.

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- План ёзугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- Бердинген чуруктарга чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири;
- Даалгаларлыг мергежилгелерни шын, медреселдиг кылып билири;
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглериң херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- Бодунуң чогаадыыңа чурук чуруп билири;
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш, бодунуң бодалдарын илередип билири;
- Домактарда кылган частырыгларны тып, эдип билири.
- Эгезин берген чугааны улаштыр чогаадып билири.

Материал-техниктиг дерилгези:

Методиктиг литература:

1. Тыва дыл 4 класс. Ниити ооредилге организацияларыңа ооредилге ному. (Ш.Ч. Сат, Н.Ч. Дамба, Н.М. Ондар). – Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт, 2016ч
2. А.А. Алдын-оол Диктантылар чыындызы. Тываның ном үндүрер чери, 2010
3. А.А. Алдын-оол Эдертиглер чыындызы. Тываның ном үндүрер чери, 2010

Техниктиг дерилге:

1. Ноутбуктар
2. Телевизор
3. Самбыра

Тыва дылдың календарь-тематиктиг планы

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Хүнү	
			план	факт
I-ги улдун				
Ийиги болгаш ушку класстарга ооренген чуулдерин катаптаары -11шак				
1	Домак. Домакта состернин харылзаазы.	1		
2	Домактын чугула болгаш ийиги черге кежигуннери	1		
3	Созуглелдин янзылары: тоожушкун, чурумал, угаап боданышкын	1		
4	Уннер болгаш ужуктер. Слог.	1		
5	Ажык эвес уннерни дакпырлап бижири. Куштуг болгаш кошкак ажык эвес уннер.	1		
6	Хыналда диктант «Чараа-чечен».			
7	Частырыглар-биле ажыл. Дазыл болгаш торел состер	1		
8	Дазыл болгаш кожумактар.	1		
9	Чогаадылга кожумактары.			
10	Оскертилге кожумактары.			
11	Дефистеп бижиир нарын состер. Дазылы кызырылган нарын состер	2		
Домак				
12	Домак дугайында билиг. Нарын домак.	2		
13	Чангыс аймак кежигуннерлиг домактар. Чангыс аймак кежигуннернин холбажыр аргалары.	2		

14	Хыналда диктант "Алдын кус»	2		
15	Частырыглар-биле ажыл. Дорт чугаалыг домактар. (Адалгалыг домактар). Диалог.	1		
Созуглел – 1ш				
16	Созуглел. Созуглелдин кол темазы болгаш кол бодалы.	1		
2-ги улдун				
Чуве ады – 10 шак				
17	Чуве адынын дугайында нити билиг. Чуве аттарынын падежтерге оскерлири. Чангыстын саны.	1		
18	Адаарынын падежи. Кым? Чуу? Хамаарыштыларынын падежи. Кымнын? Чунун?	1		
19	Бээринин падежи. Кымга? Чуге? Кая? Онаарынын падежи Кымны? Чуну?	1		
20	Турарынын падежи. Кымда? Чуде? Кайнаар? Унеринин падежи. Кымдан? Чуден? Кайыын?	1		
21	Углаарынын падежи. Кымче? Чуже? Кайнаар? Чуве аттарынын падежтерге оскерлири. Чангыстын саны деп теманы туннээри	1		
22	Хыналда диктант «Кыш»			
23	Частырыглар-биле ажыл. Хойнун санында чуве аттарынын падежтерге оскерлири	1		
24	Чуве адынын хамаарылга хевири			
25	Орус дылдан улугерлеп алган состернин падежтерге оскерлири	1		
26	Хыналда ажыл			
Демдек ады – 8 шак				
27	Частырыглар-биле ажыл. Демдек адынын утказы болгаш харыылаар айтырыглары	1		

28	Укталбаан болгаш укталбаан демдек аттары	1		
29	Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары	1		
30	Хыналда диктант «Ушкан пош»	1		
31	Частырыглар-биле ажыл. Демдек аттарынын чуве аттары-биле холбаазы	1		
32	Демдек аттарынын кожумактарын шын бижири. Демдек аттарынын тургузуун шын сайгарары	1		
3-ку улдун				
33	Саң ады, оон утказы, айтырыглары	1		
34	Тун болгаш дугаар сан аттары	1		
Сан ады – 5 шак				
35	Ооредиглиг эдertiг «Кужугет Октай»	1		
36	Хыналда диктант «Дилги»	1		
37	Частырыглар-биле ажыл. Сан аттарынын чуве аттары-биле холбаазы	1		
38	Тун болгаш дугаар сан аттарын чугаага ажыглаары	1		
39	Сан адынын дугайында алган билиглерин туннээри. Тест .	1		
Ат орну – 7 шак				
40	Ниити билиг. Ат орнунун арыннарга болгаш саннарга оскерлири	1		
41	Арыннын ат оруннарчынын падежтерге оскерлири.	1		
42	Арыннын ат оруннарчынын хереглели, чугаага ужур-дузазы.			
43	Чурук-биле ажыл. «Куштарга болгаш дириг амытаннарга мээн дузам» деп чугаа тургузар.	1		

44	Шилилгелиг диктант. Карточкалар-биле ажыл.	1		
45	«Ат орну» деп темага хыналда тест.	1		
46	Частырыглар-биле ажыл	1		
Кылыг созу – 14 шак				
47	Кылыг созунун дугайында билиг. Кылыг созунун чугаага уjur-дузазы	1		
48	Кылыг созунун уелерге, арцыннарга болгаш саннарга оскерлири	1		
49	Кылыг созунун болур болгаш болбас кылдыныглар илередири	1		
50	Кылыг созунун амгы уези			
51	Хыналда диктант	1		
52	Частырыглар-биле ажыл. Кылыг созунун эрткен уези	1		
53	Кылыг созунун келир уези			
4-ку улдун				
54	Кылыг созунун уелери. Бот ажыл	1		
55	Болук чуруктар езугаар ооредиглиг чогаадыг (ар 139)	1		
56	Кылыг созунун дужаал хевиринин дугайында билиг	1		
57	Кылыг созунун даар хевири	1		
58	Кылыг созунун дужаал болгаш даар хевирлери. Быжыглаашкын	1		
59	Сагындырыглыг диктант	1		
60	Частырыглар-биле ажыл. Грамматиктиг сайгарылга	1		
Наречие – 2 шак				
61	Наречие	1		
62	Эдертиг	1		

Чыл тончузунде катаптаашкын – 7 шак

63	Домак. Домактын чугула болгаш ийиги черге кежигуннери	1		
64	Чангыс аймак кежигуннерлиг домак	1		
65	Сос. Состун тургузуу	1		
66	Хыналда диктант	1		
67	Чстырыглар-биле ажыл. Кошкак, ыткыр болгаш дулей унчернин шын бижири	1		
68	Катаптаашкын. Чугаа кезектери. Кылыг созу	1		